

РОЗРОБЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ЕЛЕКТРОННИМИ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ

У статті розглядаються основні концептуальні питання управління електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами, які постали перед сучасними бібліотечними та інформаційними центрами України з початком нового тисячоліття.

Ключові слова: електронні бібліотечно-інформаційні ресурси, бібліотечні та інформаційні центри, управління, відкриті інформаційні системи.

В статье рассматриваются основные концептуальные вопросы управления электронными библиотечно-информационными ресурсами, возникшими перед современными библиотечными и информационными центрами Украины с началом нового тысячелетия.

Ключевые слова: электронные библиотечно-информационные ресурсы, библиотечные и информационные центры, управление, открытые информационные системы.

The article discusses the basic conceptual issues managing electronic library and information resources, confronting modern library and information centers of Ukraine with the beginning of the new millennium.

Key words: electronic library and information resources, library and information centers, administration, public information systems.

Початок ХХІ ст. охарактеризувався становленням суспільства знань та пануванням інформації як головного чинника вдосконалення і розвитку в усіх сферах суспільного буття. В Україні сформовано систему соціальних інституцій, покликаних накопичувати, переробляти і зберігати інформаційні ресурси в електронному середовищі для суспільно-економічного та політичного життя країни. Важливе місце в цій системі посідають бібліотечні та інформаційні центри – сучасні інформаційно-комунікаційні системи соціального порядку, функціонування яких тісно пов'язане з зовнішнім середовищем – усією інфраструктурою суспільства. Основне спрямування їхньої діяльності – задоволення широких потреб населення в інформації. Тому важливим є визначення основних концептуальних питань сучасного управління електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами.

Актуальність зазначеної проблематики підтверджується дослідженнями науковців О. Воскобойнікової-Гузєвої, В. Горового, І. Лобузиної, Л. Дубровіної, В. Маркової, В. Мірошникової, О. Могиленко, О. Натарова, Л. Присяжної, І. Соколової, А. Соляник, Н. Стрішенець, Т. Ярошенко та ін.

Сучасні бібліотечні та інформаційні центри є складовою частиною інформаційної системи і нашої держави, і всесвітніх інформаційних ресурсів. Як відкриті системи

вони реагують і на зовнішні управлінські впливи (правові, нормативні чи рекомендаційні з боку держави, регіональні, міжнародні тощо), і на внутрішні (на рівні організації). Отже, ми маємо досить складний і багаторівневий процес управління, який можна представити у вигляді системного управлінського циклу, що складається з управління, регулювання та саморегулювання [5].

З активним розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій форма інформаційних документів змінюється, а потреби суспільства в інформації зростають. Тому роль і статус бібліотеки в інформаційному суспільстві XXI ст. передусім визначатимуться її можливостями щодо кумуляції, оброблення й поширення в часі та просторі масивів електронних даних. Такі зміни впливають на трансформацію функцій бібліотеки.

Виходячи з цього факту, бібліотечні та інформаційні центри повинні чітко й своєчасно реагувати на зміст інформації та фільтрувати продуктивний зміст інформаційних потоків. У сучасних умовах вони не можуть обмежуватись функцією пасивних зберігачів інформаційної продукції, а мають заповнювати інформаційне середовище, використовуючи багаторічний досвід відбору якісної інформаційної продукції разом з новітніми інформаційними технологіями.

Питання управління бібліотечно-інформаційними ресурсами та їх формування набуває великого значення. Виникає потреба підтримання балансу між друкованими й електронними частинами фонду, а також тими, що існують лише у віддаленому доступі та не є власністю бібліотеки. Важливим аспектом роботи є оцінка фонду бібліотеки в цілому та її електронних інформаційних ресурсів зокрема, що передбачає визначення ефективності зусиль бібліотеки в оптимальному поєднанні наявних ресурсів з віддаленими електронними ресурсами. При забезпеченні управління електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами важливо враховувати ці процеси для прийняття ефективних управлінських рішень у формуванні повноцінного й якісного електронного фонду бібліотек.

Організація тривалого зберігання електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів вимагає від бібліотечних фахівців забезпечення надійної програмної підтримки та відповідних механізмів для їх адекватного відтворення. Сьогодні необхідно враховувати швидке старіння апаратних пристроїв та програмного забезпечення, стрімку появу новітніх поколінь машинозчитувальних носіїв інформації. У зв'язку з цим головною методикою зберігання електронних видань має стати їх своєчасне страхове копіювання забезпечення можливості зчитувати тексти електронних видань засобами й способами, наявними на момент запиту користувача.

Постійне стрімке збільшення обсягів різноманітної інформації в суспільстві, зростання потреб користувачів бібліотечних та інформаційних центрів у якісному обслуговуванні та наданні релевантної інформації, необхідність вільного доступу до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів – всі ці завдання окрема бібліотека часто не може виконати в повному обсязі, використовуючи лише власні інформаційні ресурси. Тому бібліотеки можуть ефективно виконувати свої функції на основі принципів координації та кооперації.

Серед важливих концептуальних питань у впровадженні організаційних інновацій у бібліотечній галузі є відмова від комплектування локальних електронних фондів

окремих бібліотек та перехід до концепції розподіленого бібліотечного фонду. Її суть полягає в розподілі відповідальності за формування, збереження й обслуговування інформаційних ресурсів та обов'язковій координації їх спільної діяльності. Ця концепція припускає взаємодію бібліотечних та інформаційних центрів з архівами, службами НТІ та іншими організаціями, що генерують певні види електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Метою такого процесу є створення корпоративної електронної бібліотеки та ведення загального зведеного електронного каталогу, що призведе до появи на практиці «світового каталогу», за умови його уніфікації за єдиними бібліографічними стандартами [4].

Варто зауважити, що протягом останніх років діяльність бібліотек все частіше визначається як виробнича галузь. На розвиток бібліотечного виробництва значний вплив має комп'ютеризація, завдяки якій відбулися докорінні перетворення матеріально-технічної бази та суттєві зміни методів і принципів організації праці. Сьогодні бібліотеки трансформуються з місця збереження локальних інформаційних ресурсів у величезний генератор знань людського суспільства. Тому вирішення концептуальних питань щодо цих перетворень дають можливість сучасним бібліотечним та інформаційним центрам вийти на новий рівень розвитку, що потребує науково обґрунтованих управлінських рішень.

Одним з концептуальних питань стосовно управління електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами є організація ефективного використання фонду інтерактивних електронних видань. Це зумовлює необхідність створення бібліотекою ефективних автоматизованих інформаційно-пошукових систем – електронних каталогів, бібліографічні описи яких мають гіперпосилання на повний текст електронного документа. Електронний каталог, що функціонує на веб-сайті бібліотеки, є важливою частиною інтегрованої системи обслуговування користувачів, яка дистанційно надає інформацію про наявність або відсутність електронних документів у бібліотечному фонді, оперативно інформує про нові надходження до бібліотеки, забезпечує пошук інформації з будь-якого елемента бібліографічного запису. Так, плідним результатом в цій сфері став досвід роботи Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського з упровадження автоматизованої системи ІРБІС. Створення поетапної моделі цього процесу дало змогу перейти до подальшого проектування в автоматизованому режимі, зокрема розробки блок-схеми «Комплектування періодичних видань», яка дала можливість підвищити оперативність процесу комплектування за рахунок скорочення проміжних операцій. Протягом 2009–2011 рр. відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж у тісній співпраці з фахівцями структурних підрозділів було проведено поетапну технологічну адаптацію програмного забезпечення на платформі системи автоматизації бібліотек «ІРБІС-64» до сучасних інформаційних потреб і завдань бібліотеки [1, 2].

Головним досягненням прийнятих програмно-технологічних рішень завдяки єдиній платформі реалізації стала можливість упровадження та формування комплексних інформаційно-бібліотечних сервісів НБУВ, основними серед яких є:

- інформаційний ресурс «Історико-культурні фонди» (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/>);
- інформаційно-бібліографічний сервіс (http://irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html);
- спеціалізовані бібліотеки (юридична http://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html, філософська http://irbis-nbuv.gov.ua/info_ph.html) [1].

Новою формою бібліотечно-інформаційного обслуговування та надання потрібної інформації сучасному користувачеві є віртуальна довідково-бібліографічна служба. Сьогодні послуга віртуальної довідки є однією з найбільш перспективних форм у сфері роботи з електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами, коли більшість користувачів надають перевагу одержанню потрібної інформації в електронній (дистанційній) формі. Більшість віртуальних довідок складаються з трьох основних масивів інформації: правила користування, поточні запити-відповіді й архіви виконаних довідок. Суттєвою перевагою таких служб є розширення сфери послуг і вдосконалення інформаційного сервісу, який надають бібліотечні та інформаційні центри віддаленим користувачам. Це значно сприяє зростанню їхнього авторитету серед населення як суспільно необхідних інформаційних закладів, що вкрай важливо в умовах переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань.

У березні 2005 р. в Україні була створена перша українська об'єднана (корпоративна) віртуальна довідкова служба, що об'єднала Національну бібліотеку для дітей, Донецьку, Кіровоградську, Сумську ОУНБ, Херсонську й Львівську ОДБ, Дніпропетровську ЦБС для дітей, Миколаївську ЦМБ, Миколаївську ЦБ для дітей. На кінець 2005 р. на базі бібліотек Міністерства культури і туризму України почали діяти 17 віртуальних довідкових служб, які працюють у режимі запит-відповідь [3, 84]. Пошук потрібної інформації на запити користувачів здійснюється з джерел як власних електронних і традиційних каталогів, баз даних, довідкових фондів, так і з використанням всесвітньої мережі інтернет.

З листопада 2010 р. на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в окремому розділі було представлено послугу «Віртуальна бібліографічна довідка», яка працює в тестовому режимі за підтримки відділу технологій дистантного обслуговування на базі програмного забезпечення «РБІС-64». Аналіз запитів демонструє необхідність популяризації бібліотечно-бібліографічних знань в електронному середовищі. Ця технологічна розробка здійснена з урахуванням досвіду передових бібліотечних установ світу [1, 80–81].

Водночас подальший розвиток та вдосконалення послуги віртуальної довідки у бібліотечних установах потребує проведення наукових досліджень і прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення та реструктуризації довідково-бібліографічного обслуговування з урахуванням існуючих електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів і потреби у формуванні нових, сучасних засобів комунікації та програмного забезпечення відповідно до запитів користувачів.

Важливим концептуальним підходом, який безпосередньо впливає на процес управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, є постійне вивчення інформаційних потреб користувачів, що зазнають змін під впливом розвитку суспільно-економічних, культурних та політичних відносин в Україні. Запит читачів був і залишається одним із найважливіших вимірників соціального критерію якості формування бібліотечного фонду взагалі та електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів зокрема. Для ефективного управління цими ресурсами потрібно знати наявні та передбачати майбутні інформаційні потреби користувачів, що дає змогу визначити формування електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів не тільки як науку, а й як мистецтво.

У сучасній практиці бібліотек запит користувача вивчається з погляду обсягу й структури фактично використаних інформаційних ресурсів, що не дає змоги побачити закономірності його справжнього розвитку. Запит читача є виразником тих інформаційних потреб, які людина вважає за потрібне задовольнити, тобто це весь потенційно можливий обсяг запиту на певний вид бібліотечних фондів. У певний період запит користувача в процесі його реалізації перетворюється на задоволений і незадоволений. Задоволений запит фактично реалізується в процесі використання бібліотечних фондів і є меншим від справжнього. Кількісну характеристику задоволеного запиту дає певним чином структура використання бібліотечних фондів.

Взаємозв'язок запиту з інформаційною потребою безпосередньо визначається останньою. Саме інформаційна потреба зумовлює й визначає попит користувачів, який і ґрунтується на наявній інформаційній потребі та є її вираженням. У свою чергу науково-технічний прогрес, рівень розвитку науки і культури, соціально-економічні зміни впливають на формування попиту користувачів: зміну, розширення чи зникнення потреби на певну інформацію.

Практика свідчить, що комплектування бібліотечних фондів новими документами, зокрема на електронних носіях, призводить до виникнення попиту на них і одночасно скорочення попиту на видання на традиційних носіях. Отже, попит користувача має відносну самостійність і може змінюватися залежно від трансформацій бібліотечного фонду, якщо навіть інформаційні потреби залишаються незмінними.

Таким чином, концептуальні підходи до сучасного управління електронними бібліотечно-інформаційними ресурсами повинні базуватися на результатах проведення ґрунтовних досліджень, враховувати специфіку електронних ресурсів, опиратись на нові принципи і критерії відбору документів, що забезпечить гармонізацію формування бібліотечних фондів шляхом поєднання електронних ресурсів із традиційними, а також активно залучати до цієї роботи висококваліфікованих фахівців з управління інформацією.

Література

1. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 248 с.
2. Лобузина Е. Возможности системы автоматизации библиотек «ИРБИС 64» для организации работы специализированных фондов научных библиотек / Е. В. Лобузина, И. В. Лобузин // Библиотеки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. – 2010. – Вып. 85. – С. 120–130.
3. Мирошникова В. Развитие виртуальной справочно-библиографической службы в библиотеках Украины // Бібліотеки в Криму-2006 : зб. доповідей і виступів науковців і фахівців України на Міжнар. наук.-практ. конф. «Крим-2006», червень, 2006 р., м. Судак, АРК. – К. : НПБ України, 2006. – С. 83–91.
4. Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2001 – 2005 роки / [Т. Богуш, С. Зворський, Л. Любаренко, О. Мастіпан, Т. Швачка]; відп. ред. З. Савіна. – К. : НПУ, 2009. – 231 с.
5. Хромець М. (Петрова М.) Управління та регулювання процесу формування бібліотечно-інформаційних ресурсів / М. Хромець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Вип. 27. – К., 2010. – С. 274–280.